

Economic crime: people, culture & controls

The 4th biennial Global Economic Crime Survey
Norge

Helge Kvamme
Partner
Leder Gransking

PricewaterhouseCoopers AS
Oktober 2007

Introduksjon

Vi har gleden av å legge frem PricewaterhouseCoopers' 2007 Global Economic Crime Survey; den fjerde i rekken. Undersøkelsen er den mest omfattende i sitt slag på verdensbasis og er gjennomført hvert annet år siden 2001.

Undersøkelsen gir en unik innsikt i omfang, årsaker, konsekvenser og utviklingstrekk når det gjelder økonomisk kriminalitet som risiko for både offentlige og private virksomheter.

Vi har i år gjennomført undersøkelsen i 40 land med over 5 400 deltakende virksomheter. Vi har som ved våre tidligere undersøkelser, stilt de samme spørsmål i alle land, og i all hovedsak er metodeprinsippene fra tidligere beholdt.

Det er ved årets undersøkelse gjennomført mer omfattende saksstudier enn tidligere som supplement til hovedundersøkelsen. Ved denne delen av undersøkelsen er det stilt fordypnings spørsmål i tilknytning til de mest alvorlige tilfellene av økonomisk

kriminalitet som virksomhetene har vært utsatt for i de siste to årene. På denne måten har vi mottatt og analysert svært konkret informasjon om årsaksforhold, konsekvenser, gjerningsmenn, effekten av tiltak, tiltaksbehov og hvordan sakene ble fulgt opp i forhold til reaksjoner.

Vi har denne gang tatt med et nytt og mener vi, viktig element i undersøkelsen. Det er stilt spørsmål om virksomhetenes utfordringer og risikoer ved engasjement i fremvoksende marked med utgangspunkt i de såkalte E-7 landene (Brasil, Kina, India, Indonesia, Mexico, Russland og Tyrkia). Særlig fokus har vi hatt på forholdene i Kina når det gjelder utfordringer relatert til økonomisk kriminalitet.

De internasjonale resultatene er gjengitt med omfattende analyser og statistisk materiale i rapporten "Economic crime: people, culture and controls – The 4th biennial Global Economic Crime Survey" og vi henviser til rapporten for fullt innsyn i undersøkelsen og resultatene.

Innhold

Resultater for Norge - Oppsummering	4
Hvem begår kriminaliteten og hvorfor? Fortsatt fokus på ledere	4
Den økonomiske kriminaliteten som norske virksomheter blir utsatt for, er blitt internasjonal	5
Oppfatning og faktiske hendelser	5
Faktiske hendelser	7
Kostnadene og skader ved økonomisk kriminalitet	8
Tiltak	8
Dybdeanalyse – mest alvorlige hendelser	9
Hvordan avdekkes alvorlig økonomisk kriminalitet	9
Profil for en typisk "økokriminell"	10
Reaksjoner	10
Kontaktpersoner	11

Vi gjengir i denne delrapporten resultatene for undersøkelsen i Norge. Det er interessant å registrere at det i vesentlige deler av undersøkelsen, i stor grad er samsvar mellom resultatene for Norge og internasjonalt. Derfor kan hovedrapportens analyser, vurderinger og konklusjonene legges til grunn også når det gjelder situasjonen og trender i Norge.

Samlet sett viser årets undersøkelse at økonomisk kriminalitet utgjør en av de vesentligste risikoer for virksomheter uavhengig av bransje, størrelse og beliggenhet. Økonomisk kriminalitet omfatter korrupsjon og bestikkelser, misligheter (økonomisk utroskap og underslag), regnskapsmanipulering, hvitvasking av penger og tap av immaterielle verdier (brudd på opphavsrett, industrispionasje, produktkopiering, dokumentfalsk).

På tross av økt oppmerksomhet fra både myndighetene og virksomhetene

selv i form av lover og regler, etiske regler og investeringer i kontrolltiltak, reduseres ikke omfanget av økonomisk kriminalitet og heller ikke konsekvensene av slik kriminalitet, både økonomiske og følgeskader som tap av omdømme.

Nærmere en av to virksomheter har vært utsatt for alvorlig økonomisk kriminalitet i de siste to årene. Det synes ikke å være mulig å kvitte seg med denne risikoen og det er grunn til å tro at nivået på omfanget av hendelser, vil forbli konstant. Økonomisk kriminalitet fremstår med "mange ansikter" både hva angår former for slik kriminalitet og bredden i forhold til forøverne.

Derfor er det vesentlig å analysere konkrete hendelser for å finne ut hvilke tiltak som har reell forebyggende og avdekkende effekt. Undersøkelsen viser at de virksomheter som vektlegger en kombinasjon av etiske retningslinjer ("Code of Conduct") og compliance program, er minst utsatt for økonomisk

kriminalitet. Derfor er arbeidet med å skape en god kultur på et etisk grunnlag vel så vesentlig som tradisjonelle kontrolltiltak.

PricewaterhouseCoopers håper at årets undersøkelse skal gi et nyttig bidrag til bruk ved kulturbygging og det forebyggende og avdekkende arbeidet.

Vi retter en stor takk til alle virksomhetene og deres representanter som har deltatt i undersøkelsen og bidratt i uvurderlig grad til resultatet.

Nærmere en av to virksomheter har vært utsatt for alvorlig økonomisk kriminalitet i de siste to årene. Det synes ikke å være mulig å kvitte seg med denne risikoen og det er grunn til å tro at nivået på omfanget av hendelser, vil forbli konstant.

Resultater for Norge - Oppsummering

Stort omfang – større enn snittet i Vest-Europa og omtrent likt med resultatet globalt

- Ca 42 % av virksomhetene som deltok, rapporterte å ha vært utsatt for ett eller flere tilfeller av økonomisk kriminalitet
- Resultatet bekrefter at økonomisk kriminalitet er vanskelig å håndtere og kontrollere
- Særlig korrupsjon og bestikkelser synes å øke; av de alvorligste tilfellene av økonomisk kriminalitet utgjorde korrupsjon og bestikkelser 18 % mot nivået globalt på 12 %
- Det må sannsynligvis erkjennes at denne formen for operasjonell risiko er kommet for å bli på et vesentlig nivå
- Ingen bransje er immun mot den risiko som økonomisk kriminalitet utgjør
- Tradisjonell intern kontroll er ikke tilstrekkelig for å bekjempe utviklingen:

- En god etisk bedriftskultur er vel så viktig for å forebygge og avdekke de forskjellige former for økonomisk kriminalitet
- Det er utvilsomt nødvendig med en god risikostyring både i forhold til bedriftskulturen og kontrollnivået
- Virksomheter som benytter en kombinasjon av etiske retningslinjer og compliance program, er mindre utsatt for økonomisk kriminalitet

- Forebygging av økonomisk kriminalitet dreier seg ikke alene om riktige kontroller, men heller om virksomhetens helhetlige tilnærming til risikoer – internkontroll, kultur, etikk og utførelse. Risikoakseptnivået må være tydelig uttalt i virksomhetens strategi, implementert inn i kulturen “top down” og tatt hensyn til når beslutninger tas på en konsekvent måte
- Gjennomsnittelig økonomisk tap per virksomhet på grunn av økonomisk kriminalitet, økte med 32 % i løpet av to år fra ca 3,8 millioner i 2005 til ca 5 millioner i 2007
- 35 % av hendelsene ble avdekket

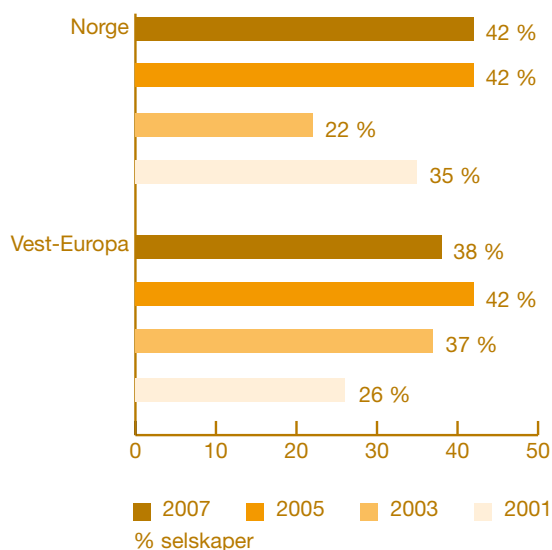
ved tilfeldigheter (definert som tips eksternt/internt og “ved tilfeldighet”)

- Ca 30 % av virksomhetene som hadde vært utsatt for økonomisk kriminalitet, rapporterte om følgeskader som tap av omdømme i tillegg til økonomiske tap

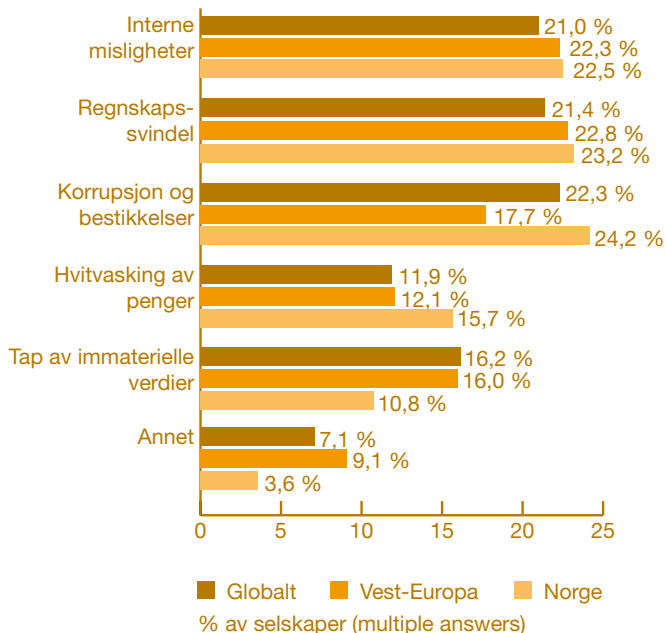
Hvem begår kriminaliteten og hvorfor? Fortsatt fokus på ledere

- Skadeomfanget ved hendelsene synes å være proporsjonal med stillingsnivået til involverte ansatte i virksomhetene som er utsatt
- Det er rapportert om interne aktører i 53 % av de alvorligste forholdene. Globalt er nivået 50 %. Ved undersøkelsen i 2005 var nivået på interne aktører i Norge på hele 70 %
- 16 % tilhørte kategorien toppledere og 12 % mellomledere
- Av virksomheter som rapporterte om de mest alvorligste hendelsene, mente 57 % at et økonomisk/materialistisk motiv lå bak gjerningsmannens handling

1.1 Antall rapporterte hendelser

1.2 Oppfatning

Den økonomiske kriminaliteten som norske virksomheter blir utsatt for, er blitt internasjonal

- I 60 % av hendelsene ble det rapportert om at eksterne aktører var involvert. 44 % av disse var utenlandske, nærmere bestemt 56 % fra Asia (eksklusive Kina), 44 % fra Storbritannia, 44 % fra øvrige Europa og 22 prosent fra Kina
- 11 % av de deltagende norske virksomhetene, rapporterte å ha blitt utsatt for krav om betaling av bestikkelser. I 54 % av disse tilfellene var en internasjonal aktør involvert
- I 23 % av de alvorligste tilfeller av økonomisk kriminalitet, var utenlandske aktører involvert; igjen fra Kina (25 %), Storbritannia (25 %) og øvrige land i Vest-Europa (25 %)
- Ca 40 % av de norske virksomhetene rapporterte om ansvar for investeringer i PwC's "emerging 7" - (E7): Brasil, Kina, India, Indonesia, Mexico, Russland og Tyrkia

- Risikoen for økonomisk kriminalitet, og særlig korrupsjon og bestikkelser, ble som regel tatt hensyn til ved investeringsbeslutninger i E-7 (70 %)

Oppfatning og faktiske hendelser

Oppfatning

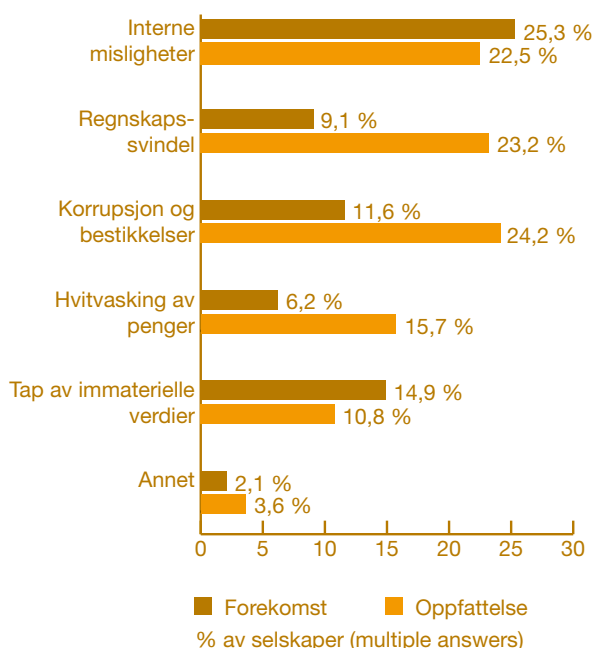
Virksomhetene er spurt om hvilke former for økonomisk kriminalitet som oppfattes som mest utbredt i offentlig og privat virksomhet i Norge. Det er interessant å merke seg utviklingen når det gjelder korrupsjon og bestikkelser. Mens 12 % mente at denne formen for økonomisk kriminalitet var mest utbredt i 2005, er resultatet denne gang 24,2 %, altså en dobling. Korrupsjon og bestikkelser oppfattes som den mest utbredte form for økonomisk kriminalitet i Norge. Nærmest er regnskapsmanipulasjon (23,2 %) og misligheter, dvs. underslag og utroskap (22,5 %). Utslaget for korrupsjon og bestikkelser i Norge ligger

over resultatet for både Europa (17,7 %) og globalt (22,3 %).

På spørsmålet om sannsynligheten for å bli utsatt for økonomisk kriminalitet de neste to årene, svarer ca 40 % at det er lite sannsynlig, mens kun ca 3 % svarer at det er svært sannsynlig. I 2005 svarte 24 % at det var lite sannsynlig og 11 % at det var svært sannsynlig. Dette kan tyde på en fortsatt naiv holdning til risikoen for økonomisk kriminalitet og stemmer dårlig overens med de faktiske hendelsene som blir rapportert ved våre undersøkelser. Ca halvparten av norske virksomheter blir utsatt for økonomisk kriminalitet i en toårs periode. Men det kan legges til at norske virksomheter er i godt selskap med virksomhetene i resten av verden når det gjelder en mulig naiv oppfatning om risikoen for å bli rammet. Ca halvparten av virksomhetene globalt svarte at det var lite sannsynlig at økonomisk kriminalitet ville ramme nettopp dem.

Det kan legges merke til at usikkerheten er større i Norge når det gjelder risikoen for korrupsjon og bestikkelser. Her svarte

1.3 Sammenligning av oppfatning og faktiske hendelser

Det er grunn til å merke seg at når det gjelder korrupsjon og bestikkelser, er resultatet i Norge omtrent på det globale nivå og vesentlig over resultatet samlet for Europa.

bare 18 % at det var liten sannsynlighet for å bli rammet mot ca 50 % tilsvarende globalt.

Virksomhetene er spurt om hvordan økonomisk kriminalitet håndteres som et problem og en risiko. 28 % svarte at det ikke var planlagt spesifikke tiltak. 14 % hadde initiert nye kontrolltiltak og 38 % hadde styrket eksisterende tiltak og rutiner.

18 % svarte at det var implementert nye tiltak mot korrupsjon.

Faktiske hendelser

42 % av de deltagende norske virksomheter, rapporterte om en eller flere tilfeller av økonomisk kriminalitet i de siste to år. Dette er det samme resultatet som ved 2005-undersøkelsen, og omtrent likt med resultatet globalt (43 %). Resultatet for virksomhetene samlet i Europa er 38 %.

Derved er det tydelig at økonomisk kriminalitet har etablert seg på et

stabilit høyt nivå i Norge og utgjør et problematisk og utfordrende risiko-område for så vel offentlige som private virksomheter. Resultatet og utviklingen kan tyde på at kontrolltiltakene som gjennomføres, ikke har god nok effekt og at det må legges større vekt på etikk- og compliance programmer.

Det er rapportert flest hendelser av misligheter, dvs. underslag og økonomisk utroskap (25 %), dernest tap av immaterielle verdier (15 %) og korrupsjon og bestikkelser (12 %). De tilsvarende prosenttallene ved 2005-undersøkelsen var 55, 19 og 10.

Det er grunn til å merke seg ved at når det gjelder korrupsjon og bestikkelser, er resultatet i Norge omtrent på det globale nivå (13 %) og vesentlig over resultatet for Europa (6,5 %).

11 % av de deltagende norske virksomhetene svarte at de var kommet i en situasjon der det var krevd bestikkelser ved forretningsaktivitet i Norge. I 54 % av disse tilfellene var en utenlandsk aktør involvert. De tilsvarende

prosentresultatene for Vest-Europa og globalt er 9/53 og 18/24.

12 % av virksomhetene hadde erfart å miste en forretningsmulighet til en konkurrent der det ble antatt at konkurrenten hadde tilbudt eller betalt bestikkelser for å vinne frem (Vest-Europa 14 % og globalt 24 %).

Virksomhetene rapporterte at det var eksterne aktører involvert i 60 % av hendelsene. Det er grunn til å merke seg ved at av de eksterne aktørene i sakene, var 44 % utenlandske. I tilfeller av hvitvasking av penger var andelen 68 %, mens når det gjelder korrupsjon og bestikkelser, var andelen 30 %. Innenfor sakstypen misligheter, er andelen utenlandske aktører bemerkelsesverdig høy (33 %).

De internasjonale aktørene kommer i det vesentligste fra Asia eksklusive Kina (56 %), Storbritannia (44 %), øvrige Europa (44 %) og Kina (22 %).

Økonomisk kriminalitet i Norge blir tydeligvis stadig mer internasjonal.

1.4 Faktiske hendelser 2007

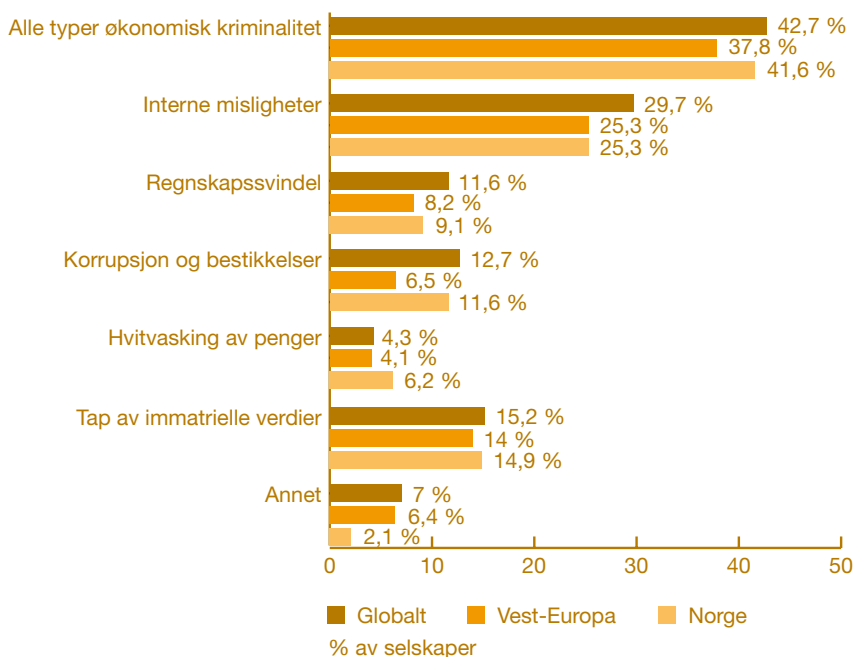
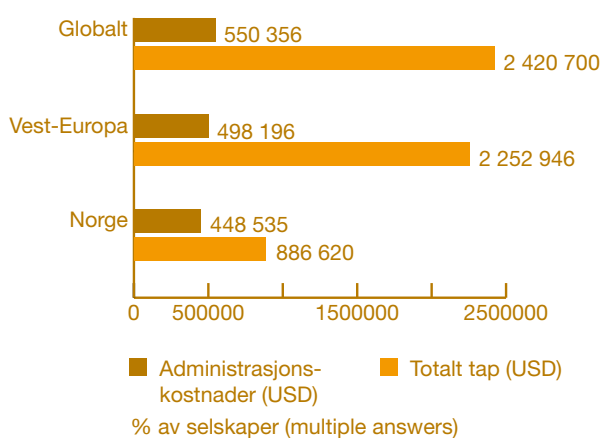

Foto: Scampix

1.5 Tap og kostnader (beløp oppgitt i USD)

Fortsatt er det tilfeldigheter som er hovedårsaken til at økonomisk kriminalitet avdekkes. Undersøkelsen viser at de virksomheter som vektlegger en kombinasjon av etiske retningslinjer og compliance program, er minst utsatt for økonomisk kriminalitet. Derfor er arbeidet med å skape en god kultur vel så viktig som tradisjonelle kontrolltiltak.

Kostnadene og skader ved økonomisk kriminalitet

Gjennomsnittlig økonomisk tap som følge av økonomisk kriminalitet, er for norske virksomheter rapportert til fem millioner kroner. Dette er en økning på 32 % fra 2005. Globalt økte gjennomsnittlig tap med 40 % i forhold til 2005 til ca 13 millioner kroner.

3 % av virksomhetene meldte om totalt tap som følge av økonomisk kriminalitet i 2-års perioden på over 60 millioner kroner (0 % i 2005), mens 15 % hadde registrert tap på mellom 6 og 60 millioner kroner (20 % i 2005).

De største tapene knytter seg til hvitvasking av penger, tap av immaterielle verdier, regnskapsmanipulering, korrupsjon og bestikkelser.

Det er også rapportert om betydelige utgifter for virksomhetene med hensyn til administrasjonskostnader ved håndteringen av faktiske hendelser. Her er gjennomsnittlig kostnad for virksomhetene ca 2,5 millioner kroner. Dette tilsvarer omtrent nivået for Vest-Europa, mens kostnaden for virksomhetene på global basis, er ca 3 millioner kroner.

9 % av virksomhetene rapporterte at det var gått med mellom 6 og 60 millioner kroner i administrasjonskostnader.

Når det gjelder følgeskader, dvs. tap av omdømme, negativ påvirkning på ansattes moral, dårligere forhold til myndighetene og redusert markedsverdi (aksjekurs), oppgir 28 % noe skade, mens 72 % svarte at det ikke har vært registrert noen form for følgeskader.

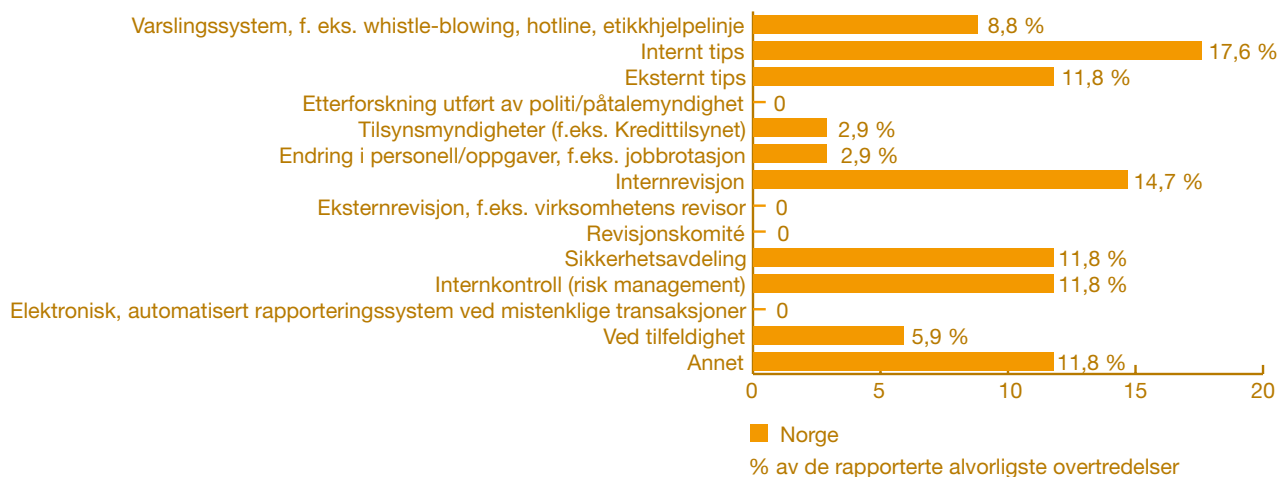
Tiltak

Norske virksomheter rapporterte om en rekke tiltak mot økonomisk kriminalitet. Vel 50 % meldte om at det var implementert mellom 6-10 tiltak, mens 20 % har i følge resultatene fra undersøkelsen, på plass flere enn 10. Dette er omtrent på nivå med virksomhetene i Vest-Europa og verden for øvrig.

Når det gjelder effekten av tiltakene, oppgis følgende tiltak som de mest effektive:

• Elektronisk overvåkning	25 %
• Internrevisjon	22 %
• Ekstern revisjon	17 %
• Internkontroll-system	17 %
• Personellrotering	15 %
• Compliance program	12 %
• Etske retningslinjer/policy	12 %
• Varslingssystem (Hotline)	9 %

1.6 Hvordan ble hendelsen opprinnelig avdekket

Dybdeanalyse – mest alvorlige hendelser

23 % av virksomhetene rapporterte om ett eller to tilfeller av særlig alvorlige hendelser de siste to årene. I alt ble det analysert 34 slike saker i anledning undersøkelsen og vi kan gjengi noen hovedfunn fra disse analysene.

50 % av sakene omfattet misligheter, som er omtrent på nivået for virksomhetene i verden totalt.

Deretter følger korrupsjon og bestikkelser, som utgjorde 18 %. Dette er vesentlig over nivået for virksomhetene i Vest-Europa for øvrig (7 %) og også over nivået globalt (12 %).

I 23 % av sakene var den kriminelle handlingen begått av en utenlandsk statsborger. Dette er over nivået i Vest-Europa (18 %) og globalt (12 %).

Personene kommer hovedsakelig fra Kina (25 %), Storbritannia (25 %) og andre land i Vest-Europa (25 %).

Ca 60 % av virksomhetene rapporterte at de ikke fikk noe av de økonomiske tapene dekket, verken fra forsikringsselskaper eller gjerningsmenn.

Hvordan avdekkes alvorlig økonomisk kriminalitet

Fortsatt er det tips og tilfeldigheter som er den vesentligste årsaken til at økonomisk kriminalitet avdekkes. For de norske virksomhetenes vedkommende er 35 % av de alvorligste hendelsene avdekket på denne måten. Dette er omtrent på nivå med 2005-undersøkelsen (34 %).

Intern revisjon oppgis som årsak til oppdagelsen av 15 % av sakene, risk management system tilknyttet

risiko for økonomisk kriminalitet 12 %, sikkerhetsarbeid 12 % og varslingssystem 9 %.

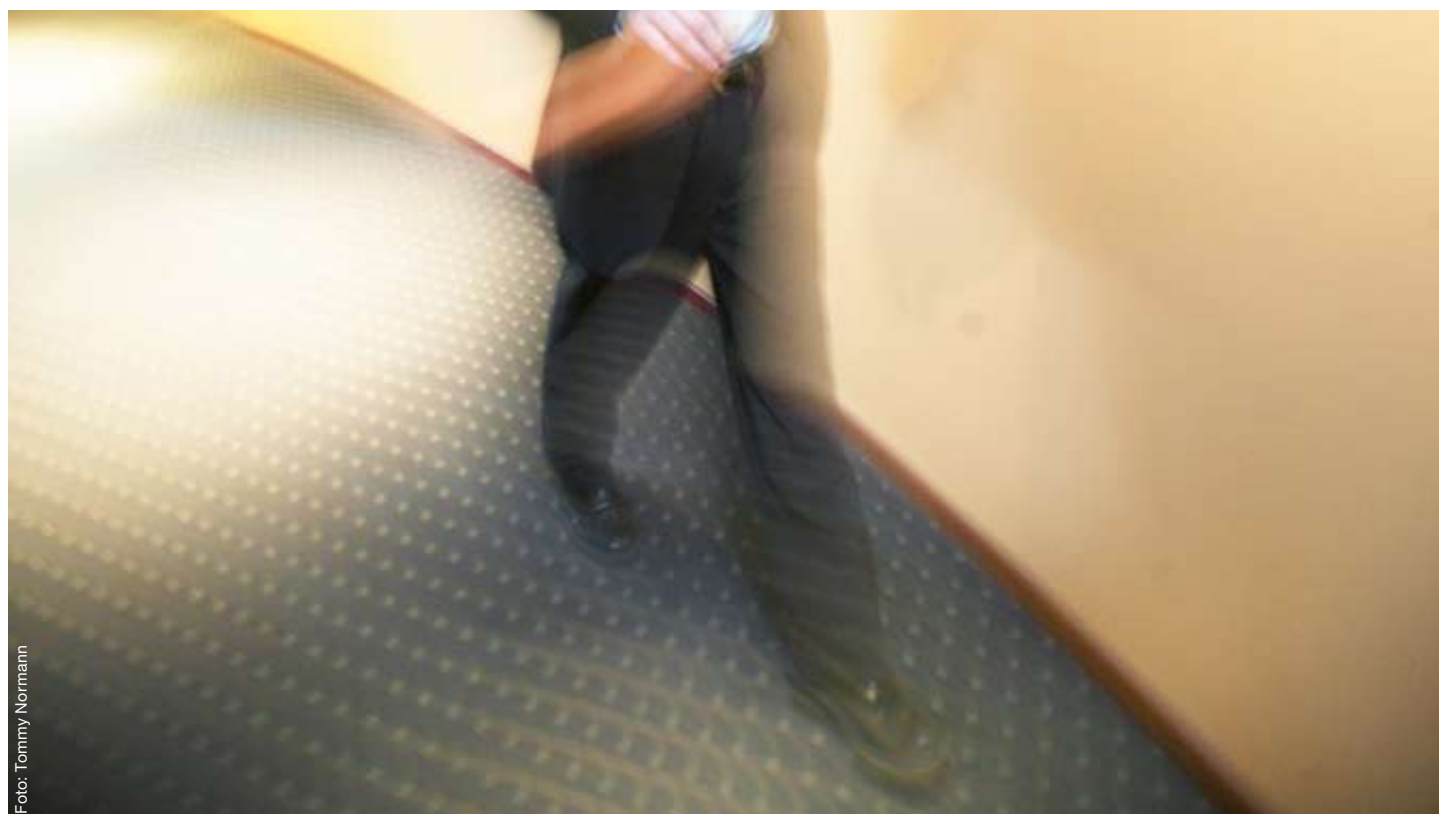
Internasjonalt er nivået på ”tilfeldighetenes spill” hele 40 %.

Profil for en typisk ”økokriminell”

Ved 2005-undersøkelsen fant vi at i hele 70 % av hendelsene var det involvert personer ansatt i virksomhetene som ble utsatt og at ca halvparten av disse hørte til kategorien ledere.

Ved denne undersøkelsen er det funnet interne aktører i 53 % av de alvorligste hendelsene. Dette er omtrent på samme nivå som i Vest-Europa totalt og globalt (50 %).

16 % tilhørte kategorien toppledere (eier, CEO, direktør), mens 12 % tilsvarende

hørte til kategorien mellomledere. 19 % var midlertidig ansatte eller ansatte i datterselskap.

De fleste involverte er, som ved 2005-undersøkelsen, fortsatt menn (85 %) og de fleste (84 %) er i aldersgruppen 30-50 år.

64 % av forøverne hadde vært ansatt i virksomheten i mellom 6–10 år. 30 % hadde utdannelse utover videregående skole.

Et økonomisk/materialistisk motiv med ønske om høy levestandard og en lav fristelsesterskel er fremtredene når det gjelder årsaksforhold i forhold til de forskjellige former for økonomisk kriminalitet. Utilstrekkelig intern kontroll er også ranket høyt på listen over årsaksforhold.

Reaksjoner

Det er rapportert at de aller fleste sakene er rapportert til virksomhetenes øverste organer, dvs. ledergrupper eller styret. Når det gjelder sanksjoner, rapporterte virksomhetene om at 36 % av sakene medførte oppsigelse og 58 % politianmeldelse.

1.7 Gjerningsmannens profil

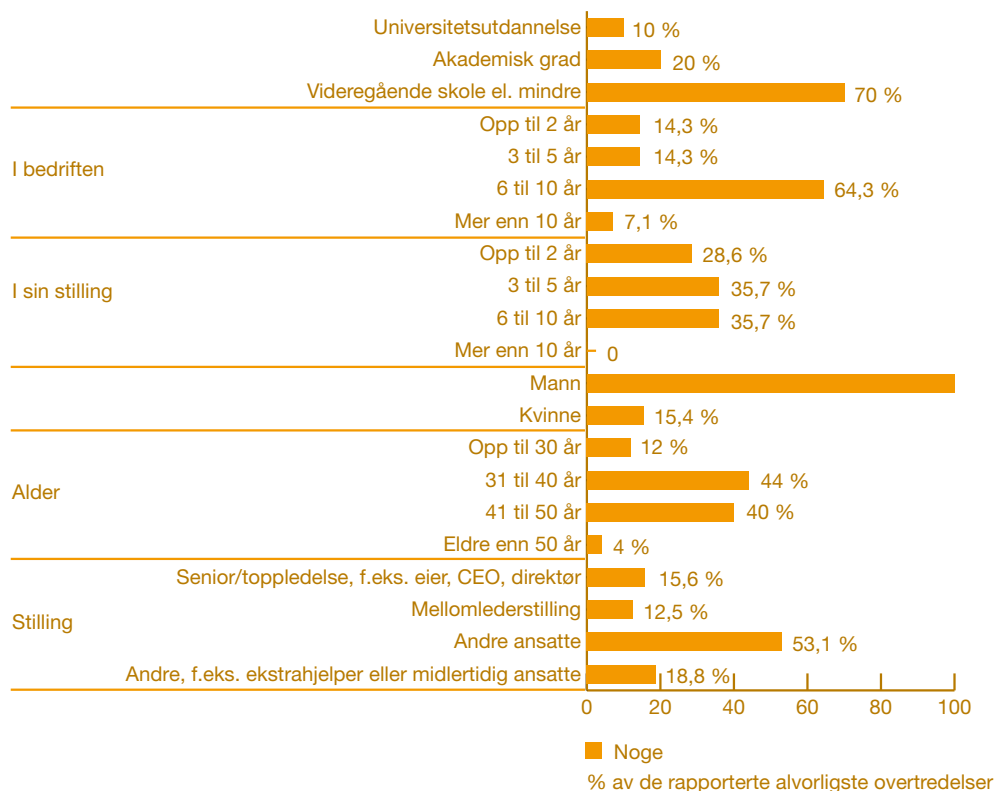

Foto: Scanpix

Kontaktpersoner

- **Helge Kvamme**
Tel: (+47) 952 61 270
helge.kvamme@no.pwc.com
- **Jan Erik Gran Olsen**
Tel: (+47) 952 61 296
jan.erik.gran.olsen@no.pwc.com
- **Knut Erik Friis**
Tel: (+47) 952 60 052
knut.erik.friis@no.pwc.com
- **Helge Skogseth Berg**
Tel: (+47) 952 61 245
helge.skogseth.berg@no.pwc.com

pwc.com/crimesurvey

1.8 Tiltak

pwc.com/no